

Nada Klaić

O PROBLEMIMA STARE DOMOVINE, DOLASKA
I POKRŠTENJA DALMATINSKIH HRVATA.

Ne bi se moglo ustvrditi da najnovije rasprave o prastarim problemima hrvatske prošlosti vezane uz djelo *De administrando imperio* (DAI) nisu bile korisne. Koliko god se M. Suiću¹ činilo da su *Margetićeve*² izlaganja problematike neprihvatljiva, ona su ostavila na čitatelja dubok dojam. Pogotovo na onoga koji se tom problematikom i prije čitanja dosta mučne Suićeve »ocjene« bavio.³ Točno je da je Margetić mnoge misli samo nabacio, mnoge ostavio nedorečenima, no unatoč tome ostaju njegove *ideje* koje se u daljem radu na DAI ne smiju mimoći.

Stoga neka mi bude dopušteno vratiti se na iste probleme s novih vidika koje je najnovija historiografija omogućila. To su pitanja *stare domovine, dolaska i pokrštenja Hrvata* koja su od odlične *Hauptmannove* rasprave iz 1925. g.⁴ do danas ipak ostala — nedorečena. Budući da sam pišući »*Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*«⁵ smatrala *Hauptmanna* i *Grafenauera* najboljim tumačima DAI preuzimala sam ponajviše i njihova tumačenja, ali uz izričito upozorenje da prve strane hrvatske povijesti još nisu napisane.⁶

Zato iskreno priznajem da sam 1966. g. bila sklona prihvatiti *Grafenauerovu* pretpostavku o *dvostrukoj hrvatskoj seobi*.⁷ Ona je imala u sebi, na prvi pogled, toliko logične privlačnosti i toliko naivne jednostavnosti da je osvajala. Naime, on je na osnovi rasprostranjenja imena Hrvat na širokom prostoru od Polablja do Grčke zaključio da se ne može govoriti »samo o jednokratnoj migraciji iz prvobitne Bijele Hrvatske«, već da »prva disperzija« Hrvata i Duljeba potječe iz šesdesetih godina VI. st. kad su se, kako *Grafenauer* reče, »hrvatski i duljepski dijelici« pojavili već s prvim Slavenima na »*Balkanskom polotoku*, u *istočnim Alpama* i preko *Labe*«. No, jadranski Hrvati kao veća grupa nisu došli tada, nego su, prema *Grafenaueru*, morali doći u neko drugo vrijeme. Zato stvara pretpostavku: Hrvati dolaze u posebnom od Avara izdvojenom »seobenom valu«, nameću se dalmatinskim Slavenima i daju im svoje ime. Kao najvjerojatnije doba toga drugog doseljenja Hrvata uzima 622—623 god. »kad se kagan spremao na nov udarac protiv Bizanta te je prolaz Hrvatima kroz Panoniju bio — kako misli — izuzetno lak«. Naprotiv, nakon 626. g. težište se avarske države povlači opet u Panoniju, a to znači da je poslije te godine i prolaz Hrvata avarskim središtem sve do 800. g. »zaista manje vjerojatan«!⁸

Takvim se prijedlogom *Grafenauer* tek neznatno udaljio od *Hauptmanna* koji je, za razliku od njega, avarski poraz 626. g. pod Konstantinopolom smatrao odlučnom prekretnicom u avarskoj povijesti. Tada su prema *Hauptmannu* »pokoreni narodi najednput ustali protiv njih, tada je prodrlo u Dalmaciju pleme ratničkih

¹ Vidi M. Suić, Ocjena radnje L. Margetića, »Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata«, Zbornik Hist. zavoda JAZU, sv. 8, Zagreb 1977, str. 89—100.

² L. Margetić, Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata, Zbornik Hist. zavoda JAZU, sv. 8, Zagreb 1977, str. 5—88.

³ Naime, čitava se »ocjena« Suićeve svodi uglavnom na pitanje kasnije seobe dalmatinskih Hrvata u Panoniju i Ilirik, pa se Suić zaista nevjerojatnim prijedlozima muči dokazati kako Margetić nema pravo. Pri tome oba autora mimoilaze najvažniju činjenicu: nisu prethodno dokazali da Posavska Hrvatska zaista postoji! Niti kao termin, a kamo li kao historijski pojam. Prema tome, obojica grade svoja učena raspravljanja na historiografskom pojmu Posavske Hrvatske koji najnovija hrvatska historiografija i tako odbacuje.

⁴ Dolazak Hrvata, Zbornik kralja Tomislava, Zagreb 1925, str. 56—127.

⁵ Zagreb 1976.

⁶ N. dj., str. 139.

⁷ Vidi N. Klaić, Marginalia uz problem doseljenja Hrvata, »Hauptmannov zbornik« (Razprave V), Ljubljana 1966, 2. i d.

⁸ N. dj., str. 9—10.

⁹ N. dj., str. 10.

Belih Hrvata, savladalo Avare i mesto njih kao plemstvo zavlada podložnim Slavenima.¹⁰

Kad danas razmišljam o spomenutoj Grafenauerovoj hipotezi o dvostrukoj hrvatskoj seobi onda mi se čini da je sazdana na zaista slabim temeljima. Prije svega, ni on, kao ni autori prije i poslije njega, nisu se htjeli osvrnuti na prigovore *Račkog* i njegovih sumišljenika o postojanju Hrvata u VII stoljeću.¹¹ Jer nema nikakve sumnje da su Hauptmann i za njim Grafenauer pokazali da Bijela ili Velika Hrvatska postoji u X. stoljeću, ali još nikome nije pošlo za rukom dokazati da ti isti Bjelohrvati postoje ondje i u VI. odnosno u početku VII. st. Nadalje, nijedan od obojice autora nije ni pokušao razmisliti o tome zašto je upravo u doba kad su se Avari borili pod Konstantinopolom ratnička skupina Hrvata odlučila napustiti svoju bogatu i plodnu zemlju! Kako je jedina podloga za tako opravdavano doseljenje Hrvata carev tekst o Hrvatima-izbjeglicama na Heraklijevu dvoru, valja priznati da je careva laž ipak preslabi razlog zbog kojega bismo po svaku cijenu morali dalmatinske Hrvate »kao veliku ratničku skupinu« dovesti na Balkan u početku VII. stoljeća. Ne smijemo slijediti njihove tvrdnje već i zato što mi se čini danas gotovo dokazanim da Bijela Hrvatska nije doduše plod careve, a potom i anonimove mašte, ali mi se čini izvan svake sumnje da je Konstantin VII »svojim terminom« označio geografski položaj Bjelohrvata.¹² Budući da oba autora stavljaju Bijelu Hrvatsku ondje gdje se ona u X. st. zaista nalazila, nema sumnje da su tek oni — a ne dalmatinski Hrvati! — tražili među svojim *suvremenicima* narod i kraj iz kojega su, kako je car napisao, Bijeli Hrvati »vukli porijeklo«! Ta nije li, najblaže rečeno, neobična pretpostavka da su dalmatinski Hrvati, u X. st. znali da su njihovi preci pred tristo godina došli iz zemlje koja se u njihovo vrijeme zove Bijela Hrvatska!

Prema tome, ako Grafenauer tvrdi da su se dalmatinski Hrvati dva puta u razmaku od šezdeset godina preseljavali iz te svoje — tobožnje — Bijele Hrvatske, onda mu smijemo postaviti pitanje: što zna o Hrvatima u VII. stoljeću? Da li je zaista opravdano i dalje braniti tu pretpostavku u pravom smislu te riječi *samo zato* što car Konstantin nije imao drugoga posla već je radi bizantske slave prebacio dolazak dalmatinskih Hrvata u VII. st. učinivši ih pokornim bizantskim podanicima i, dakako, naručenim pobjednicima nad Avarima. Na kraju, postavljam pitanje: zašto se na sličan način ne riješava problem *duklijskih Hrvata*? Pa oni ipak nisu izmišljotina Popa Dukljanina!

Ako ovim sumnjama dodamo uzorne *Margetičeve* analize avarsko-bizantinskih odnosa tridesetih godina VII. st.¹³ koje su ga dovele do prihvatljivog mišljenja da hrvatske seobe u to vrijeme nije bilo, otpada kao suvišna Grafenauerova hipoteza da su Hrvati iskoristili slabost Avara i pošli prema jugu. Uostalom, kad bismo unatoč spomenutim razlozima prihvatili Grafenauerovu tezu, morali bismo pretpostavljati da su Bijeli Hrvati (a tko zna gdje su tada bili!) doznali da se Avari spremaju u napad na Bizant i brže bolje su odlučili napustiti svoju zemlju!

Stoga još jednom valja istaći da je problem doseljenja Hrvata postavljen i riješavan na takav način sve prije nego logičan i historijski opravdan. Stječe se dojam: da nije bilo careve i anonimove priče o dolasku Hrvata i njihovu ratovanju s Avarima, bez sumnje bi rijetko tko tražio dalmatinske Hrvate u novoj domovini najmanje dva stoljeća prije nego što su se stvarno pojavili.

Prema tome, još i prije Margetičeva priloga o doseljenju Hrvata nagomilalo se toliko sumnji u Hauptmannovu i Grafenauerovu teoriju o doseljenju da je malo dostajalo da se ona sruši. Uostalom, dojmove koje je izazvao svojom teorijom o dvostrukoj seobi oslabio je već i sam autor kad u zaključku svoje rasprave ništa nije

¹⁰ Dolazak, str. 127.

¹¹ Marginalia, str. 26.

¹² N. dj., str. 18.

¹³ Vidi N. dj., str. 31—98.

ponovio o toj svojoj *nabačenoj ideji*!¹⁴ Zato sam još 1966. g. napisala da »rezultati dosadašnje historiografije nisu tako sigurni i čvrsti kakvim su ih zamišljali njihovi autori.«¹⁵ A nije li činjenica da nakon moga pisanja sam Grafenauer nije ustao u obranu svoga mišljenja jedan od dokaza da se — pokolebao? Premda mu je kao autoru postavljene teorije, vjerujem, znatno teže »uzmaknuti« nego nama koji smo se jedno vrijeme oduševljavali tom teorijom, ipak mislim da je već iz poštovanja prema svom vlastitom radu bio dužan vratiti se — dakako sine ira et studio — na problem doseljenja dalmatinskih Hrvata.

Čini se tako da bismo iz nekoliko razloga tvrdnje o *doseljenu Hrvata* u VII. st. kroz Avariju *mogli zaboraviti!* Jer, *prvo*: nemamo pojma gdje su Bijeli Hrvati, za koje car i anonim tvrde da su preci dalmatinskih Hrvata, u VII. st. boravili. *Drugo*, ne može se više braniti niti teorija da su Hrvati u nekom posebnom »seobenom valu« prodirali Avarijom do Jadrana tako da su već 622—623. g. ili nešto kasnije srušili avarsku vlast u Dalmaciji. Hrvate su u tom razdoblju tražili historičari samo zato što ih je na to natjerao car-pisac svojim pisanjem. *Treće*: da su Hrvati zaista već početkom VII. st. zamijenili Avare u Dalmaciji, morali bismo nailaziti njihove tragove u političkom i kulturnom životu toga kraja. A ipak se ne može mimoći utvrđena historijska činjenica da se dalmatinski Hrvati pojavljuju na historijskoj pozornici tek prvih godina IX. st.

No, razmotrimo *Margetičev prijedlog* za rješenje hrvatskog doseljenja u Dalmaciju. Polazna njegova točka je analiza 29. i 30. poglavlja DAI u kojima, za razliku od svojih predšasnika, Margetić vidi drukčiju »poruku«. Svoje mišljenje sažima ovako: »Sva pripovijest anonima, što se temelji na narodnom predanju ima sasvim jasnu poruku: *Sjeverni Hrvati* bili su *podređeni Francima*, blizu kojih su stanovali: dio tih Francima podređenih Hrvata odvojio se, krenuo na jug, osvojio Dalmaciju i ostao neko vrijeme pod Francima.«¹⁶ Premda Margetić dodaje da je »sasvim drugo pitanje« je li ta »narodna tradicija« točna, ipak u napomeni ide i »korak dalje«. Pita se, naime, nije li »hrvatska narodna tradicija zapravo glasila da su Hrvati došli i pobijedili Avare *po nalogu Franaka*! Ako su, razmišlja dalje Margetić, »Hrvati u staroj domovini bili podređeni Francima, i ako su neko vrijeme i u svojoj novoj domovini priznavali njihovu vlast, onda je smisao »narodne tradicije očit u tome da su oni došli po nalogu Franaka!«¹⁷ Dakako, takva pitanja može postavljati samo zato što ne mari svoje ideje i nabačene misli najprije smjestiti u sasvim jasan historijski okvir i tek onda ih izložiti! Ovako, žureći se, previdio je *najvažniju činjenicu*: *Sjeverni Hrvati* kojih doseljenje stavlja u posljednje godine VIII. st. iz *Bijele Hrvatske* nisu mogli imati nikakve veze s *Francima*!

Unatoč dobro poznatih datuma o franačkom prodoru prema istoku u drugoj polovici VIII. st., Margetić se upušta u dalje kombinacije. On već vidi anonima kome se ne sviđa takva »previše istaknuta uloga Franaka u dolasku Hrvata« i zato je mijenja. I već bismo pomislili da prihvaća takvu narodnu tradiciju da se u nastavku ne pita »da li takva tradicija odgovara stvarnosti?«¹⁸ Najzad, ako misli, kako tvrdi na kraju, »da je anonim prilično vjerno prenio narodno predanje«, ma da je tek ponešto ispravio položaj »nadvislanske Hrvatske«,¹⁹ onda nam je to novi dokaz da zaista nije znao izlaz iz problematike koju je tako zapleo i zbog toga se i nije mogao odlučiti za neko konačno rješenje. Dogodilo mu se to i zato što nije najprije ispitao vrijednost anonimovih podataka i što nije podvrgao kritici podatke za koje je smatrao da su sastavni dio narodne tradicije. Drugim riječima: čim je jednom u literaturi postavljena sumnja da su upravo podaci o »nadvislanskoj Hrvatskoj« djelo cara i njegova nastavljača (a ta se tvrdnja vuče historiografijom od Račkoga!), Margetić je bio dužan zauzeti stav prema takvom pisanju. Ta kako bi nam moglo biti

¹⁴ Marginalia, str. 15.

¹⁵ N. dj., str. 19.

¹⁶ Konstantin Porfirogenet, str. 15.

¹⁷ N. dj., str. 14.

¹⁸ N. mj.

¹⁹ N. dj., str. 15.

svejedno da li je Bijelu Hrvatsku izmislio »hrvatski narod« ili učeni ljudi u X. st. na konstantinopolskom dvoru?

Polazeći nadalje sa stajališta da u 30. poglavlju nema vremenskih oznaka bilo o avarskom osvajanju Salone ili o dolasku Hrvata i zatim, uzevši u obzir anonimovu tvrdnju, da su se Hrvati »izvjesni broj godina pokoravali Francima«, Margetić računa: nekoliko godina borbe s Avarima, deset godina pokoravanja Francima i sedam godina ustanka protiv Franaka, sve to čini 27 godina.²⁰ I dalje: ako hrvatska narodna tradicija misli na Ljudevitov ustanak koji je slomljen 822. g., »onda bi to značilo da su Hrvati po računu pisca 30. glave došli 795. g., tj. negdje krajem VIII. st. u koje se doba zaista i zbivaju borbe Franaka s Avarima«.

Premda je Margetić zaista nespretno i nesretno nastojao riješiti pitanje franačkog vrhovništva nad Hrvatima u staroj domovini, on ima pravo kad prigovara historičarima koji nisu htjeli uzeti u obzir anonimovu tvrdnju da se Hrvati od svoga dolaska u Dalmaciju nalaze pod franačkim vrhovništvom. Pogriješio je tek utoliko što nije sasvim točno zapamtio Grafenauerovo mišljenje. Vidjet ćemo naime kasnije da Grafenauer nije brisao podatak o Francima gospodarima Hrvata u Dalmaciji, nego u domovini (znajući dakako dobro da Franci nisu mogli biti »gospodari« Hrvata u Bijeloj Hrvatskoj niti u VII. st.!).

Ne razabravši da se u 30. poglavlju beznadno miješaju *dvije redakcije* vijesti o dolasku — o čemu će kasnije biti još govora — Margetić se uzaludno muči da ih spoji i tako slijepi događaje koje je prema anonimovu pisanju dijelilo dvjesto godina. Zato najprije kao da brani »narodnu tradiciju« tvrdnjom da »Hrvati nisu imali razloga izmisliti da su došli u Dalmaciju po franačkom nalogu i pod franačkom vlašću«,²¹ a zatim je ponovno zabacuje. I kad na kraju nalazimo i zaključak da je »sasvim malo vjerojatna odlučujuća uloga Franaka u selidbi Hrvata na jug«,²² onda se sasvim zbunjeni njegovim smušenim pisanjem pitamo: koja je njegova »posljednja riječ«? Zar tvrdnja da je »anonimni nastavljatelj cara Konstantina u glavi 30. De admi imp. *razmjerno* vjerno izložio hrvatsku narodnu tradiciju po kojoj su Hrvati došli na Balkan tek potkraj VIII. st.«?²³ Niti je to mogla biti narodna tradicija, niti je anonim prema toj tradiciji tvrdio da su Hrvati došli u Dalmaciju krajem VIII. st. Naprotiv, anonim ništa ne zna o *avarsko-hrvatsko-franačkom ratovanju* potkraj VIII. st., već govori, kako je opće poznato, o *hrvatsko-avarskom ratu*, ali ga zajedno s carem stavlja u — *VII. stoljeće!*

Međutim, kad Margetić kasnije raspravlja o franačko-avarskim ratovima, onda franačko-hrvatski i avarsko-hrvatski odnosi izgledaju drukčije: Pipin već 791. g. »odvaja« Posavinu i Dalmatinsku Hrvatsku od Avara, pa su zbog toga »Hrvati zamijenili avarsko vrhovništvo franačkim«.²⁴ No, Hrvati nisu došli nasilno na Balkan, nego su »hrvatski ratnici prošli kroz avarsku državu uz odobrenje i čak poziv Avara i zamijenili njihove posade u vojničkim logorima u današnjoj Lici, zapadnoj Bosni i Dalmaciji oko Zadra i Splita«.²⁵ Unatoč takvom, zapravo prijateljskom, avarsko-hrvatskom odnosu, Margetić nastavlja sa svojom pričom dalje: »Nije nemoguće — piše — da su Avari dobar dio svojih četa povukli u namjeri da ih pripreme u predstojećem okršaju s Francima, a nad Hrvatima zadržali tek slabo izraženu vlast«. Na kraju, Avari ulaze »u višegodišnje borbe s Hrvatima« što dovodi do njihova slabljenja u posljednjim godinama VIII. st.

Koje li *maštovite konstrukcije!* U njoj se Avari od ljubaznih domaćina hrvatskih ratnika pretvaraju odjednom u velike hrvatske neprijatelje, jer se nezahvalni Hrvati dižu protiv njih i ruše njihovu vlast ništa manje nego u Lici, zapadnoj Bosni i u Dalmaciji. To što Margetić u nastavku teksta nastoji nekim izvornim podacima učvr-

²⁰ N. dj., str. 24.

²¹ N. dj., str. 30.

²² N. dj., str. 31.

²³ Potcrtna N. K.

²⁴ N. dj., str. 60.

²⁵ N. dj., str. 61.

stiti svoju maštovitu sliku avarsko-hrvatsko-franačkih odnosa, samo je dokaz više da nije uspio naći izlaz iz sebi uistinu preteškog anonimovog teksta.

Zato ostaje, kako nam se čini, kao trajna vrijednost Margetićeve rasprave njegovo uspješno premještanje hrvatskog dolaska iz VII. u kraj VIII. st. Treba zaista požaliti što u razrađivanju te odlične ideje nije imao dovoljno strpljivosti i znanstvene radoznalosti koje bi mu bez sumnje pomogle da ponovnim ispitivanjem svih vijesti u DAI svojoj ideji osigura i zasluženi uspjeh.

Jedino Karantanija može biti stara domovina dalmatinskih Hrvata.

U prvom redu ponavljam: Margetiću je pošlo za rukom ispraviti dosadašnju teoriju o doseljenu dalmatinskih Hrvata u VII. st. Tvrdnja da su Hrvati došli u VII. st. u Dalmaciju zaista se više razumnim pretresom izvornih podataka ne može braniti. No, s druge strane, premještavajući doseljenje Hrvata u svršetak VIII. st., Margetić je ostao, kako smo se mogli uvjeriti, na pola puta, grčevito nastojeći dovesti u sklad vijesti koje se nisu dale povezati. Još uvijek pod snažnim dojmom Hauptmannova i Grafenauerova rada, preuzima od njih, u zao čas po sebe, ideju o velikoj vrijednosti tobožnje narodne hrvatske tradicije koja ga dovodi do još težih nepriklipa. Jer ako je točno da je hrvatska narodna tradicija stavljala pradomovinu dalmatinskih Hrvata u Bijelu Hrvatsku, onda ne može u isto vrijeme biti također točno da je ta ista tradicija stavljala hrvatsku pradomovinu u — jednu franačku zemlju! Margetić nije na žalost uzeo u obzir ni starije ni novije radove koji su upozoravali na to da narodna tradicija nije mogla ništa znati o hrvatskom doseljenu iz Bijele Hrvatske u VII. st.

Ali, Margetićeve nevolje iz kojih nije našao pravi put vrlo su poučne. One nas, po mom uvjerenju, prisiljavaju na to da *promijenimo svoj odnos prema izvoru*, a ne obrnuto, da nastojimo iz njega izbaciti sve ono što smeta našoj unaprijed stvorenoj slici o Hrvatima.

Stoga se i sada, kao i uvijek u sličnim slučajevima, valja vratiti na *izvor!*

Međutim, prije nego što citiram tekstove iz 30. i 31. glave DAI koji mogu posredno ili neposredno svjedočiti o hrvatskoj pradomovini, neka mi bude dopušteno izložiti *moj nazor o ovisnosti anonimova teksta od careva pisanja*.²⁶ Dakako, o tome je bilo u literaturi pisano, ali ipak mislim da još nije upozoreno na sve momente te ovisnosti.

U prvom redu, slažem se sa svim onim autorima koji su od Hauptmanna dalje i zajedno s njim zastupali mišljenje da je 30. glava²⁷ u DAI mlađa od carevih poglavlja i da je *neposredno* i na trenutke *ropski vezana* uz carev tekst u 29.²⁸ i 31.²⁹ poglavlju. Međutim, za razliku od dosadašnjih analiza, čini mi se da smijem ustvrditi da je čitav anonimov »*avarski kompleks*« *preuzet od cara*, počevši od avarskog osvajanja Dalmacije i Salone do njihove borbe s Hrvatima. Drugim riječima, anonim je proširivao carevo pisanje o Avarima, ali tako da za to proširenje nije skupljao niti dobio neke posebne vijesti iz Hrvatske. Sve da su Hrvati u X. st. bili bolji od današnjih historičara, jedva da bi tri stoljeća nakon tobožnjeg doseljenja nešto mogli znati iz dalekog doba Heraklijeva vladanja. A kako su, izvan svake sumnje, car Konstantin u prvom redu, a za njim anonim premjestili Hrvate u VII. st. iz Bijele Hrvatske u Dalmaciju, to među njima nema bitnih razlika.

²⁶ Ovu svoju namjeru popraćujem zapravo neobičnom, ali, čini mi se, potrebnom napomenom: ne znam grčki toliko da bih mogla *samostalno raspravljati o jezičnim problemima*, ali ipak znam toliko da mogu razabrati kad netko od mojih kolega — ispusti neki dio teksta! Služim se dakle *tudim prijevodima* DAI nastojeći odabrati najbolje. Stoga neka čitalac za prijevod za koji smatra da je loš ili netočan pozove na odgovornost onoga čije će ime naći u mojoj bilješci. Uostalom, smatram da je mnogo bolje znati više historijskih činjenica, nego više »goli« , pa makar i najodličnijih prijevoda, jer oni sami po sebi rijetko daju riješenje problema koje sadržavaju. Suičeva »ocjena« Margetićeva rada to izvanredno potvrđuje.

²⁷ Vidi B. Ferjančič, Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije, Tom II, Beograd 1959, str. 26—36. Dalje citiram Viz. izvori II.

²⁸ Viz. izvori II, str. 9—26.

²⁹ Viz. izvori II, str. 37—46.

Vijest o *porijeklu dalmatinskih Hrvata* zapisana je u cara na ovaj način:

1. Hrvati koji su sada u Dalmaciji vuku porijeklo od nekrštenih Hrvata nazvanih i Bijeli... ovi Hrvati dođoše caru Herakliju, po njegovoj zapovijedi se naseljuju u avarskoj zemlji pošto su prije toga, također po carskoj zapovijedi, ratovali s Avarima. Ti »isti Hrvati« imaju »u to vrijeme« arhonta Porgina oca.

2. *Anonim* ima pred sobom carev tekst koji ne smije očito mnogo mijenjati, ali ga smije nadopuniti nekim vlastitim zaključcima koji i ne moraju baš biti u skladu s carevim pisanjem. Zato anonim *neznatno mijenja* avarsko osvajanje Dalmacije (osvajaju je Avari, a ne Avaro-Slaveni) da bi od cara preuzeo i vremensku oznaku o tadašnjem sjedištu dalmatinskih Hrvata. »U to vrijeme Hrvati stanovahu s one strane Bagibareje gdje su *sada Bjelohrvati*«. Promijenio je dakle opis položaja Bijele Hrvatske, ali je ostavio, dodavši tek kronološki podatak, carevu avarsko-hrvatsku borbu u Dalmaciji. Dodatkom da se Bijeli Hrvati *sada*, to jest u X. st. tako zovu, anonim se ujedno ogradio od careva teksta koji taj podatak nije imao. Jer neće biti sumnje da je anonim tada znao da je car, a ne Hrvati tvrdio kako Hrvati »vuku porijeklo« od Bijelih Hrvata.

Tim odlomkom anonim ujedno završava »avarski kompleks« preuzet od cara u kojem je sebi ipak dozvolio da carev tekst »očisti« od podatka o Herakliju. A kako nije bilo posebnih razloga da ispravi cara u njegovu pisanju o Bijelim Hrvatima kao precima dalmatinskih Hrvata, preuzima ga u cijelosti. Uostalom, carev mu tekst vrlo dobro dolazi. Ako je naime skupljao vijesti iz Hrvatske — što sigurno jest — nema sumnje da mu nitko odanle nije znao točno reći odakle su Hrvati došli u Dalmaciju i gdje se nalazi njihova domovina, a kamo li da bi od njih mogao dobiti obavještenje o Bijeloj Hrvatskoj. I kad je već iz poštovanja preuzeo od cara više nego što mu je to moglo biti drago, odlučio je »rehabilitirati« Hrvate i od tobožnjih Heraklijevih podanika učinio ih je pobjednicima nad Avarima. To temeljito anonimovo »ispravljanje« careva neiskrena teksta o hrvatsko-avarskom odnosu odvodi ga, kako smo vidjeli, do druge krajnosti, ali on se bez dvojbe nije mnogo za to zabrinjavao. Smatrao je valjda svoj grijeh manjim od careva, iako je, vjerojatno, bio svijestan da je takvim pisanjem učinio Hrvate gospodarima Dalmacije već u VII. stoljeću!

Prema tome, već na prvu carevu izazovnu laž anonim ne može ostati miran. Još će jednom, kako ćemo još pokazati, u vijestima o pokrštenju caru »prati glavu« i to i ondje s velikim užitkom.

Za nas je ova spoznaja do koje smo došli uspoređujući anonimove i careve vijesti o Bijeloj Hrvatskoj i avarsko-hrvatskom odnosu neobično važna. Smatram, naime, da nam je dopušteno odbaciti obje redakcije tih vijesti tako kod cara kao i kod anonima. Hrvati nisu ništa znali niti su mogli znati u X. st. o svojoj tobožnjoj domovini u dalekom VII. stoljeću. Stoga i nisu mogli o tome slati nikakve vijesti na carski dvor. Još manje su mogli znati o nekim ratovima s Avarima u tom istom sebi dalekom VII. st. Našavši se, dakle, u neprilici i tražeći kraj po Evropi odakle su dalmatinski Hrvati mogli doći, car se odlučio za Veliku ili Bijelu Hrvatsku prije svega zato što je ona u njegovo vrijeme snažna i dobro organizirana država. Bio je stoga uvjeren da mu nitko neće moći zamjeriti što ni sam nije bio uvjeren u to da su dalmatinski Hrvati zaista boravili u doba cara Heraklija u Maloj Poljskoj. Tako ih je doveo na jug, učinio naravno bizantinskim podanicima i poslušnim carevim ratnicima, što mu, anonim nije, kako smo se mogli uvjeriti, oprostio.

Dakle, ponovimo: rezultati analize triju poglavlja u DAI su nam omogućili da iz njih izbacimo ne samo vijesti o Bijeloj Hrvatskoj kao o *pradomovini dalmatinskih Hrvata*, nego i čitav »avarski kompleks« kao *izmišljene careve priče* koje *pre-rađene* preuzima anonim. Time smo ujedno riješili problem tobožnje pradomovine dalmatinskih Hrvata i, što je još važnije, ne moramo se više mučiti s pitanjem *jesu li Hrvati u VII. st. ili kasnije ratovali s Avarima!* Car je zbog vrlo neugodnog odnosa Avara prema carstvu u VII. st. htio s pomoći Hrvata, bizantinskih podložnika pokazati tko je tobože bio stvarni gospodar stare Dalmacije, a anonim je radije

lagao u korist Hrvata. Ali, važno je za nas sada da znamo da su *obojica izmislila dalmatinske Hrvate u VII. st.*! Nije važno da li su ih opisali kao bizantske podanike ili kao samostalne ratnike!

Tako nam je ostao još *jedan*, zapravo *najdragocjeniji anonimov podatak o domovini dalmatinskih Hrvata*! Na *toj rečenici leži sva težina problema* i u njoj treba tražiti i rješenje problema. Potječe iz *anonimova teksta* koji je na tom mjestu više nego jasan!

Pošto je opisao preseljenje jednoga dijela dalmatinskih Hrvata u Ilirik i Panoniju i dao opis njihova arhonta, anonim nastavlja:

»Izvjestan broj godina i Hrvati u Dalmaciji pokoravahu se Francima kao i ranije u svojoj zemlji.«

Već je *Hauptmannu* smetao drugi dio ove rečenice, dakle podatak o franačkoj vlasti nad Hrvatima u novoj domovini, i ne znajući kako bi ga protumačio, proglašava ga — po starom i lošem običaju nekih autora — *umetkom* u anonimov tekst.³⁰ I *Grafenauer* se tako nemarno odnosi prema tom tekstu pa tvrdi kako je ovdje riječ tek »o hrvatskoj podložnosti Francima i o ustanku protiv njih«,³¹ što, razumije se, nije točno. Kad kasnije u svom tekstu razmatra problem seobe, ponovno netočno prepričava ovaj odlomak i tvrdi da su Hrvati bili »neko vrijeme samostalni, a zatim su došli pod Franke«,³² što također nije točno. No, najveću metodološku grešku čini kad iduće godine raspravljajući o »Koncu Kocljeve vlade« bez ustručavanja podatak o hrvatskoj domovini pod Francima jednostavno izostavlja.³³ To nije smio učiniti već i zato što mu je prijevod anonimova teksta ostao krnj. »Nekaj časa pa so bili podvrženi *tudi* Hrvatje v Dalmaciji Frankom«, pa je taj »*tudi*« zahtijevao nadopunu koja je izostala.

Naprotiv, *B. Ferjančić* uzima rečenicu u cijelosti i na osnovi nje zaključuje: »Iz ovih vesti izlazi da je pre dolaska Dalmatinskih Hrvata pod Franke, već bilo njihovih saplemenika pod franačkom vlašću«, zaključak s kojim se ne bi mogli složiti. Zato dalje pretpostavlja da su to vjerojatno »Panonski Hrvati čiji knez Vojnomir... prati franačku vojsku u borbi protiv Avara«. ³⁴ Takvom se tumačenju protivni anonimov tekst, jer pisac izričito tvrdi i ističe franačku podložnost dalmatinskih Hrvata »u njihovoj zemlji«, dakle u zemlji iz koje su došli! Panonska Hrvatska to ne može biti već i zato što to nije zemlja iz koje su oni došli.

S druge strane, ne smatram, ponovno ističem, opravdanim postupak *Hauptmanna* i *Grafenauera* koji su ono što im je smetalo proglasili umetkom i izostavili iz raspravljanja.

Naš postupak s anonimovim tekstom mora biti upravo obrnut: pokušajmo utvrditi kako je istinoljubivi anonim došao do podataka o dalmatinskim Hrvatima u staroj domovini? Već je *Grafenauer* sasvim točno konstatirao da je anonim dodavao carevim vijestima *svoje* za koje je imao i *samostalan izvor*! Nema, prema tome, sumnje da je »u krpanju« 30 glave moralo doći do sudaranja i sukobljavanja različitih vijesti u prvom redu zato što su bile i *različita porijekla*. Kako je očito da je anonim bio razapet između careve priče i svojih vijesti, izabrao je treći put koji nije mogao biti ravan.

Polazna točka anonimove gornje rečenice jest, bez dvojbe, *vijest* što ju je *dobio iz Hrvatske*. Sve upućuje na to da su Hrvati još sredinom X. st. pamtili da ih Franci prate kao neka zla kob ne samo u novoj domovini, nego i ranije u staroj postojbini. Suprotstavljena carevoj vještačkoj priči, ova, izgleda iskrena hrvatska tužba na franačku vlast jednostavno nas prisiljava da *pretke* i *domovinu dalmatinskih Hrvata* tražimo u zemlji u kojoj je *bilo Hrvata*, a u kojoj su također *vladali*

³⁰ Dolazak, str. 122.

³¹ Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenu Hrvata, Hist. zbornik V, 1952, str. 1—56.

³² N. dj., str. 21.

³³ *B. Grafenauer*, Vprašanje konca Kocljeve vlade v Spodnji Panoniji, Zgod. časopis VI—VII, Ljubljana 1952—1953, str. 171.

³⁴ Viz. izvori II, str. 32, bilj. 91.

Franci! Dakako, ne u VII. st., nego u doba dolaska dalmatinskih Hrvata u Dalmaciju. Izbor i nije tako velik! Pođemo li s utvrđenog stajališta da se Hrvati pojavljuju u Dalmaciji u prvim godinama IX. st., *otpadaju*, osim *Bijelih Hrvata*, i *dukljanski Hrvati*. Ali, *ostaju karantanski Hrvati!* Nitko, razumije se, ne smije tvrditi da u Karantaniji nije bilo Hrvata, a još manje da Karantanija nije u početku IX. st. priznavala franačku vlast.

Prema tome, ne bismo, uz najbolju volju, mogli naći u *franačkom političkom okviru* u početku IX. st. drugu zemlju, u kojoj su sjedili Hrvati, *osim Karantanije*.

Pokušat ćemo dakle u kratkom pregledu obuhvatiti današnje stanje problematike *oko uloge karantanskih Hrvata u slovenskoj prošlosti*.

Kad je 1959. g. B. Grafenauer posljednji put pisao o »*Hrvatima u Karantaniji*«³⁵ završio je prikaz stanja »hrvatske problematike u ranosrednjovjekovnoj slovenskoj povijesti« ovim rezultatima: »1. Nesumnjivo se u Karantaniju doselio i dio Hrvata ali su smjer, vrijeme i opseg ove migracije još uvijek sporni«!

To je ujedno sve što je Grafenauer htio zadržati od Hauptmannove »hrvatske teorije«. Dakle, odbio je kao neosnovano njegovo »izjednačivanje koseza i Hrvata« tako da je hrvatski utjecaj ograničio »samo na unošenje novog imena u slovensku povijest«, ali je i to pitanje za njega, Grafenauera također sporno!³⁶ Čim je sveo utjecaj hrvatski na ime — u čemu je ipak nemalo pretjerao — bilo je jasno da će odbiti i Hauptmannovu teoriju u onoj točki kad je ovaj nastojao dokazati posebnu ulogu Hrvata = osvajača = plemića i u slovenskoj prošlosti.

Pa ipak, iako smatram Grafenauerovu ocjenu Hauptmannova rada preoštrom,³⁷ moram se s njom u načelu složiti i to iz *dva razloga*: 1. radeći na problematici društvenog uređenja u Hrvata u srednjem vijeku, također sam morala posve zabaciti Hauptmannovu teoriju o Hrvatima = plemićima koji su se tobože nametnuli nakon doseljenja Slavenima — podložnicima. *Drugo*, možda još važnije, mogla sam još 1965. g.³⁸ pišući o *ličkim Kasezima* ustanoviti da ličkih Kaseza — nema! Ne samo da lički Kasezi nisu bili plemići od doseljenja (plemenitost ličkih plemića datira iz razdoblja Ludovika I Anžuvinskog),³⁹ nego Hauptmann »nije uspio dokazati niti to da su Kasezi u Lici — bili ljudi«. Naime, »Kasezi u Lici nisu tada bili ni pleme, ni hiža ni koljeno« — već *selo*!⁴⁰ Prema tome, nema nikakve potrebe da poseban položaj tobožnjih *ličkih Kaseza* povezujemo s *karantanskim kosezima*, dakle da u međusobnom utjecaju tražimo odgovor na tobožnji slični društveni položaj«. Dakako, otpada i »identifikacija Kasezi = Hrvati = osvajači već u onom času kad nestaje zajednička društvena osnova. Filološki dokaz sam po sebi tako je nemoćan da se bez historijskog zaledja potpuno gubi. Ta »tko će u jednom jedinom imenu ličkog sela prepoznati ime jednog od petorice braće koja su dovela Hrvate na jug«?⁴¹

Budući da je Hauptmann za svoju teoriju o kasezima upotrijebio i podatak o »Priboju Kasigu iz 1348. g.« kao dokaz o postojanju »dalmatinskih kasega« morala sam i taj »dokaz« odbiti. Sasvim je lako bilo dokazati da »*dalmatinski Kasigi* nisu *Kasigi*, nego *Kašići*«! Zato sam bez oklijevanja zaključila da »Kasezima kao povlaštenom sloju hrvatskih osvajača nema traga u srednjovjekovnoj Hrvatskoj«.⁴²

Prema tome, tobožnja teorija o istovjetnom položaju Hrvata u Karantaniji i Hrvatskoj u srednjem vijeku posve se ruši. Hauptmann uopće nije smio dokazivati plemenitost Hrvata — osvajača ispravama koje se tiču hrvatskog plemstva iz sredine XIV. st. Danas je više nego jasno da *nobiles Croati* kao staleški pojam potječe

³⁵ Hist. zbornik XI—XII, 1958—1959, str. 208—231.

³⁶ N. dj., str. 229.

³⁷ Smatram da Grafenauer nije smio tvrditi da se Hrvati u slovenskim zemljama spominju samo kao ime, dakle kao neka etnička oznaka, jer već sama činjenica da se u X. st. nekoliko puta pojavljuje *pagus Crouati* dovoljan je dokaz da to »ime« ima u X. st. sasvim konkretan politički sadržaj! Vidi o tome niže dolje.

³⁸ Vidi »O Kasezima i Hrvatima u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, »Dostignuća«, god. II, broj 1—2, Gospić 1965, str. 3—21.

³⁹ Vidi N. Klaić, Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, Zagreb 1976, str. 605.

⁴⁰ O Kasezima, str. 10.

⁴¹ N. dj., str. 10—11.

⁴² N. dj., str. 12.

tek od 1347. g. kad je Ludovik I, došavši do ostrovičke utvrde i lučke županije, slobođnjacima na svom području podijelio — *nobilitet*! To je tek doba kad *nobilis Croata* postaje izrazito društveni i staleški termin, jer se dotad, u hrvatskom obliku — dakle *Hrvati* — upotrebljavao samo kao politički pojam, kao naziv za Hrvatsku. Dakle, *Hrvati* = *Croati* = *Croatia* = *zemlja* ili *država Hrvata*. U tom smislu upotrebljavaju naziv Hrvati i Trpimirovići, a isti smisao ima u vladarskom naslovu svih vladara od 1102 do 1918. g.

Tako je zaista od Hauptmannove »hrvatske teorije« u slovenskim zemljama ostala tek jezgra, naime, tvrdnja o *postojanju Hrvata u Karantaniji*!

Ali, ne možemo se osloboditi dojma da je B. Grafenauer, radeći posljednji na problemu karantanskih Hrvata, prikazivao »smjer, vrijeme i opseg« hrvatske »migracije« u Karantaniju spornijima nego što to u stvari jesu. I to prema njegovoj teoriji. Prije svega, svoj prilog o Hrvatima počinje vrlo određenom rečenicom. »Nesumnjivo su u naseljavanju Slavena u Istočnim Alpama i gornjem Posavju učestvovali i *manji dijelovi Hrvata*«. ⁴³ Budući da zajedno s Hauptmannom briše iz anonimova teksta podatak o domovini dalmatinskih Hrvata i o njihovu preseljenju u Panoniju i Ilirik, Grafenauer niže dokaze koji govore o »neposrednom doseljenju Hrvata sa sjevera u prvom talasu slovenskog doseljivanja u Istočne Alpe, t. j. od sredine VI. do pada Sirmija u ruke Avara«. ⁴⁴ Ne želeći još uvijek zauzeti *konačno stanovište*, govori o toj seobi kao o tuđemu, a ne svom mišljenju koje tobože ovisi i o problemu koseza u slovenskoj povijesti. Jer on sasvim dobro vidi: a. tragove Hrvata »od Kašuba do Krete i Spittala na gornjoj Dravi«; zatim b. vidi »rasparčanost tragova Hrvata u Karantaniji«; c. razabire u istoj zemlji i »povezanost hrvatske i duljevske disperzije« i najzad d. konstatira »nesumnjivo najjače tragove hrvatske disperzije u dvije linije, koje se razilaze kod koljena Mure, pa prva ide duž gornje Mure u srednju Korušku, a druga prema jugu do Drave — s vrlo oskudnim tragovima hrvatskog imena u današnjoj Sloveniji...«. ⁴⁵

No, kako u isto vrijeme odbija tada još svježi *Antoljakov* nespretno i neznanstveno obnovljen prijedlog da se problem Hrvata u Karantaniji riješi doseljenjem dalmatinskih Hrvata u slovenske zemlje, ⁴⁶ s pravom se pitamo kakav je konačan sud Grafenauera o karantanskim Hrvatima. Trebalo bi mu naime biti jasno da trećeg rješenja nema. Ta *Hrvati jesu u Karantaniji* bez obzira na to kakvo značenje historičar daje podacima o *pagus Crouatili*. Nazvali mi te Hrvate »slavenskom župom« ili nekako drukčije, nitko od nas koji o tome razmišljamo ne može se toliko zabraviti da negira postojanje posebne *upravne* i naravno *teritorijalne*, ali i *sudske jedinice*, kako V. Klaić reče, »u staroj Karantaniji u X. stoljeću«. ⁴⁷

Stoga nam se čini opravdanom pretpostavka da ti Hrvati sjede ondje od doseljenja u VI—VII st., da su se na mjestu gdje su se zaustavili teritorijalizirali i na taj način stekli, rekli bismo, za dolaska Franaka, »državljanstvo« pod starim imenom. Grafenauer, mislim, nema pravo kad sa željom da posve oslabi Hauptmannovu teoriju neće uzeti u obzir i u razmatranje njegov dokaz o »hrvatskoj desetini« u drugoj polovici XI. st. Za njega je to tek dokaz »o postojanju hrvatske kolonizacije u tom kraju«. ⁴⁸ Zato smatram da su oba termina, naime, i hrvatski *pagus* i hrvatska *decima* daleko više nego svjedočanstvo o hrvatskoj migraciji u slovenske zemlje! Riječ je, po mom uvjerenju, o *crkvenoj* i *političkoj organizaciji* koju su Hrvati u Karantaniji dobili u vrijeme kad je Franak donio slovenskim zemljama, pa i karantanskim Hrvatima, i *mač* i *križ*! Nije bila riječ o nekoliko sela, već o župi ili, da upotrijebim Grafenauerov izraz, o »starom hrvatskom okrugu« u kojem se, nema sumnje, nalazilo toliko Hrvata da su dobili *posebnu političku organizaciju*! Ne bih uopće ulazila u pitanje kako je bio veliki taj *pagus* i da li je zaista obuhvatao či-

⁴³ N. dj., str. 207.

⁴⁴ N. dj., str. 218.

⁴⁵ N. mj.

⁴⁶ S. Antoljak, Hrvati u Karantaniji, Godišen zbornik FF., Knj. 9, Skopje 1956, str. 15—38.

⁴⁷ Hrvati i Hrvatska. Ime Hrvat u povijesti slavenskih naroda, Zagreb 1930², str. 16.

⁴⁸ Hrvati u Karantaniji, str. 211.

tavu brešku grofoviju, kako je tvrdio Hauptmann, jer za mene to više nije bitno. *Mali ili veliki, pagus postoji!* A kako se zove *pagus Crouuati*, ne može biti drugo no *posebna hrvatska upravna jedinica!* Pokušaj Grafenauera da lokalizaciju po pagusima protumači »kao konkretniju *geografsku lokalizaciju*«⁴⁹ zaista mi se čini smiješan, izmišljen zato da što manjom ispadne uloga Hrvata u slovenskim zemljama. Pogotovo ako prihvatimo njegovu dalju tvrdnju, naime, da su grofovije u Karantaniji organizirane tek poslije 970. g.⁵⁰ Zato smatram da je Grafenauer bio dužan upravo u tim okvirima pagusa tražiti i naći mjesto karantanskih Hrvata. Hrvatski problem se jednostavno ne može, a razumije se i ne smije, svesti na tobože nedovoljno utvrđenu ili nesigurnu migraciju. Ta htio to on priznati ili ne, između Hauptmannove zaista prenatraglažene uloge Hrvata-plemića — kasega, postoji *historijska stvarnost* koju nitko ne smije brisati ili mimoići. Ako su u hrvatskim zemljama, uostalom kao i drugde, ostali »otoci« Hrvata, ako su Hrvati bili upravo nosioci upravnih jedinica, onda je jasno da su se Hrvati naselili i organizirali u takvom kraju kao posebna skupina, cjelina, pagus koji je mogao tokom vremena i mijenjati svoj sadržaj i strukturu.

Zato smatram da vrijeme migracije kao i uloge Hrvata u slovenskim zemljama nije tako »sporno« kako ga Grafenauer prikazuje.

Uostalom, za mene nema više nikakve sumnje da je upravo *jedan dio karantanskih Hrvata za franačko-avarskih ratova napustio svoju staru domovinu i prešao u Dalmaciju!* A što je vrlo karakteristično, carev se tekst ne protivi takvoj pretpostavci. Naime, kao što je poznato, car Konstantin ne tvrdi da su se dalmatinski Hrvati *doselili* iz Bijele Hrvatske, već da »*vuku porijeklo*« od Bijelih ili nekrštenih Hrvata,⁵¹ a to su dvije različite stvari!

Tzv. doseljenje dalmatinskih Hrvata.

Otkad je Lj. Hauptmann nabacio ideju — koju nije razradio — da su Hrvati oko 626. g. došli na jug⁵² taj se problem dodiruje gotovo u svim raspravama o prvotnim Hrvatima. Vidjeli smo da je Grafenauer dolazak pomaknuo nešto ranije, dok napokon nije Margetiću pošlo za rukom »doseljenje« prebaciti u posljednje godine VIII. st. Međutim, on se, na žalost, nije mogao odlučiti kakvu će stvarnu ulogu pri doseljavanju Hrvata dati Francima, a kakvu Avarima. Iz tih kolebanja ne nalazi izlaz prije svega zato što smatra da su Hrvati došli iz Bijele Hrvatske.

No, da ne ponavljam već toliko puta analizirane *anonimove podatke*, ograničiti ću se na *bit problema*.

Čini mi se, naime, da anonimove vijesti o doseljenju⁵³ imaju *dvije redakcije*: jednu, vremenski raniju koja govori o preseljenju Hrvata pod vodstvom sedmero braće »s one strane Bavorske«. Oni dolaze u Dalmaciju u doba kad su Avari pokoravali Rome i ratujući nekoliko godina s tim istim Avarima pobjeđuju ih i zavladaју Dalmacijom.

Ovakvoj *naivnoj priči* o doseljenju ne treba dugo tražiti izvor. Okosnica je njezina uzeta iz careve 29. glave, o čemu je već bilo govora. Pošio je iz careva teksta izbacio Heraklija, pripisuje Hrvatima *posuđenu priču o sedam vođa* (priča ima u X. st. već dvije redakcije u Bugara i Mađara).⁵⁴ Kako se nije usudio cara ispraviti tako temeljito da bi brisao Hrvate iz VII. st., učinio ih je *pobjednicima u Dalmaciji*. Tako skrpana priča vrijedila je malo više od careve, jer kad je već izmišljao, bio je velikodušniji prema Hrvatima. Stoga smatram, kako rekoh ranije, da bi bilo promašeno kad bismo i u ovu anonimovu priču povjerovali.

⁴⁹ N. dj., str. 217.

⁵⁰ Grofovije su, kako pretpostavlja, vjerojatno nastale »u vezi s drugim, njemačkim, oduzimanjem istočnih predjela Mađarima oko 970« (n. dj., str. 217).

⁵¹ Viz. izvori II, str. 37.

⁵² Dolazak, str. 127.

⁵³ Viz. izvori II, str. 30—33.

⁵⁴ Marginalia, str. 32—33.

Trebalo bi, prema tome, iz ove priče pokušati izvaditi *historijsku jezgru*. Po-demo li sa stajališta da su Bijeli Hrvati, dolazak Hrvata i njihova borba izmišljeni, ostaju kao historijska stvarnost — *Avari!* I neće biti sumnje da je upravo zbog njih caru bilo toliko stalo da Hrvate ugura u VII. stoljeće. Stoga mislim da bismo bez pretjerivanja mogli ustvrditi da u VII. st. *nije bilo* ne samo *doseljenja Hrvata*, nego *niti avarsko-hrvatske borbe*. Anonim je svojom pričom o doseljenu Hrvata u VII. st. platio dug caru i tek je tada smio i mogao pisati ono što je *doista čuo* negdje na hrvatskom dvoru ili među hrvatskim svećenstvom odnosno velikašima.

Zato će anonim na podlozi carevih vijesti najprije dati opis Bijelih Hrvata, zatim će umetnuti vremenski neodređeno preseljenje dalmatinskih Hrvata u Ilirik i Panoniju da bi se na kraju ponovno vratio na *Hrvate u Dalmaciji*.

Ali, kako je to učinio? Kao da ranije uopće ništa nije govorio o Hrvatima i njihovoj borbi s Avarima, sada odjednom, bez uvoda ili povezivanja s ranijim tekstom, ubacuje *drugu priču u kojoj nema ni traga Avarima!* Naprotiv, iz te druge priče izbija veliki hrvatski bijes na Franke koji su bili vrlo neugodni prema Hrvatima i nakon njihova dolaska, jer su Hrvati i tada priznavali franačku vlast. Vidjeli smo sprijeda da ta franačka zemlja iz koje su mogli doći Hrvati može biti samo Karantanija.

I kad razmišljamo koji *bi mogao biti uzrok hrvatskog preseljenja*, mogli bismo pretpostaviti da je i u Karantaniji bilo razloga za nezadovoljstvo s franačkom vlasti. Grafenauer nas je još nedavno uvjeravao kakvo je raspoloženje bilo u zemlji kad je u njoj počela misionska akcija. To se najbolje razabire u činjenici »da sta proti Hotimirovi politici i kršćanstvu že za njegova življenja nastala dva upora, da pa je oba zdušil z domačimi silami«. ⁵⁵ Za nas je, nadalje, vrlo važna Grafenauerova konstatacija da »težišče odpora proti pokristjanjevanju in obenem proti odvisnosti od Frankov pa je iskati pri *svobodnih članih vaških skupnosti* in deloma morda tudi pri tistem *delu plemenskih starešin*, ki bi si bili sami radi pridobili položaj karantanskega kneza in so zato trdno vztrajali pri izročilih nekdanje plemenske ureditve«. ⁵⁶ U svakom slučaju je *jedini uspjeli otpor* kojega je knez zadušio »z domačimi silami« nastao po Hotimirovoj smrti. God. 760 dobivaju Karantanci s Modestom svoga pokrajinskoga biskupa koji je, kako nas obavještava Grafenauer, posvetio tri crkve »pač kot nekake misijonske postaje«. ⁵⁷ Nakon Modestove smrti i oslabljenja franačke vlasti (zbog Bavaraca) nastaje ustanak koji Hotimir svladava. No, Hotimirovu smrt 769. g. iskorištavaju *slobodnjaci* koji su »posljednjič poskusili obnoviti stari red«. Taj je ustanak ugušio Tasilo koji 772. g. pokorava Karantaniju, ali u njoj ostavlja domaće knezove. Tada je s bavarskom pomoći otpor slobodnjaka slomljen. Kršćanstvo se otad mirno širi dalje.

Stoga kad razmišljamo o položaju Hrvata u Karantaniji, nameće se misao da je bio takav da je *mogao prouzročiti misao na otpor protiv »franačkog jarma«* bez obzira na to da li je bila riječ o franačkim, bavarskim ili domaćim predstavnicima vlasti.

Uostalom, i Grafenauer je isticao kako su Slovenci dobili s franačkom vlašću i novu mogućnost *kolonizacije u novim pokrajinama*. ⁵⁸ To osobito vrijedi za Panoniju. Upravo snažnom kolonizacijskom politikom isti autor tumači činjenicu da se »težišče slovenskega življenja sr. 9. st. iznenada začasno moglo prenesti iz Karantanije v Panoniju«.

Valja u vezi sa zbivanjima posljednjih godina VIII. st. također reći da je s Pipinovom vojskom pošlo u Panoniju nekoliko biskupa, među ostalima i *akvilejski patrijarh Paulin*. Tada je crkvena jurisdikcija na novom području podijeljena tako da je Drava činila granicu između akvilejske i salzburske crkve. ⁵⁹ Premda je još za

⁵⁵ Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979, str. 124.

⁵⁶ N. mj. Poterčala N. K.

⁵⁷ N. dj., str. 125.

⁵⁸ N. dj., str. 127.

⁵⁹ N. dj., str. 128.

Karlova života došlo između obojice prelata do borbe zbog granica, Karlo je 811. g. potvrdio svoje ranije odluke tako da je Drava ostala utvrđenom granicom.

Ako dakle razmišljamo o mogućim uzrocima nezadovoljstva Hrvata u Karantiji, mogli bismo ih naći: Hrvati su bili nezadovoljni politikom vlastitih knezova koji su kao i vladari tražili od njih da prime kršćanstvo. Zašto dakle ne bismo postavili da su Hrvati u općem kolonizacijskom valu preselili u Dalmaciju? Možda su se spustili u kasniju Bansku Hrvatsku da bi se ondje zaustavili. Budući da je nemoguće zamisliti franačku vlast u to doba nad poganskim narodom, a hrvatski vođe nisu u novoj situaciji imali drugi izbor nego priznati franačku vlast, neće biti sumnje da su najodličniji hrvatski došljaci zajedno s knezom ili vođom primili kršćanstvo. To je bez dvojbe i bila cijena franačke pomoći hrvatskim vođama, ali ujedno i jamstvo njihova uspjeha. U prilog takvoj pretpostavci o pokrštenju kneza i njegove družine ide i činjenica da je *akvilejska crkva bila nadležna za hrvatsku crkvu* sve do biskupa Teodozija.

Sve nas ovo što je rečeno uvjerava da anonimovo pripovijedanje o franačkoj vlasti u staroj i novoj domovini nije ni izmišljeno ni iskrivljeno. Ostaje možda jedino dvojba ne odnosi li se hrvatska tužba na »franačku okrutnost« i na domovinu, iako anonim u tom pogledu ne ostavlja mjesta za nagađanja. Njegova priča o hrvatskom ustanku uvjetovana je, kako tvrdi, stanjem u novoj domovini.⁶⁰

Ustanak protiv Franaka i pokrštenje.

Spomenula sam da se anonim za vijesti o franačkom podložništvu služi *hrvatskom pričom* ili *izvještajem*. Namjerno nisam upotrijebila omiljeni izraz narodna tradicija jer mislim da nikakva prava narodna tradicija u X. st. nije mogla postojati u Hrvata. Ako se u Hrvatskoj u drugoj polovici X. st. nešto iz političke prošlosti pamtilo, onda to nisu pamtili »narodni pjevači«, nego, pretpostavljam, službeni hrvatski dvor ili hrvatski kler. Sačuvani su, naime, podaci da je Branimir uspostavio vezu s papom Ivanom VIII preko svećenika Ivana⁶¹ koji je, po svoj prilici, sastavljao i pismo kneževu za papu.

Kad se negdje sredinom X. st. ispitivalo od strane bizantskoga dvora zašto su se Hrvati uopće digli protiv Franaka, onda se u poslanoj priči sve svodilo na *moralne odlike* Franaka, koji su hrvatsku djecu bacali psima. To nije ništa neobično. Hrvati su se dakle morali riješiti nasilnika Franaka, zato su s njima ratovali *sedam godina* (opet legendarni broj sedam) da bi na kraju pobijedili, pobili sve Franke i njihova arhonta *Kocila*. »*Otad ostavši nezavisni i samostalni, zatražiše sveto krštenje iz Rima i episkopi bijahu poslani i pokrštiše ih za Porina, arhonta njihovog.*«

Tok zbivanja je dakle bio takav: *borba s Francima — oslobođenje i samostalnost — pokrštenje iz Rima za Porina*.

Čini se da smijemo čitavu priču sažeti u *tri bitne točke: franačka podložnost — oslobođenje — pokrštenje iz Rima*. Budući da se iz Hrvatske posebno naglašavalo da je oslobođenje i postizavanje nezavisnosti bilo usko povezano s pokrštenjem, nemamo nikakvo pravo te procese promatrati i tumačiti odvojeno, kako to čini sveukupna dosadašnja literatura, od koje se ni ja sama nisam dosad razlikovala! Ali, to je prije svega zato što smo u najnovijoj historiografiji prepustili B. Grafenaueru da jedini o tome raspravlja⁶² tako da se poslije njega nitko od nas nije vraćao na starije mišljenje. Šteta, jer povjerenje koje smo mu ukazali preuzimajući njegovo, a ne *Šišićevo mišljenje*, ipak nije zaslužio jer je bio, kako ću pokazati, u pobijanju Šišićeve teorije o pokrštenju odveć *površan i pristran!*

Već je rasprava počeo citiranjem one *polovične rečenice iz anonima* iz koje je izostavio, kako smo spomenuli, podatak: »kao i ranije u svojoj zemlji.«⁶³ Da stvar

⁶⁰ Viz. izvori II, str. 32.

⁶¹ J. Stipišić-M. Samšalović, Codex diplomaticus I, str. 10.

⁶² To je učinio u navedenoj raspravi »Vprašanje konca Kocljeve vlad«, str. 171–190.

⁶³ N. dj., str. 171.

bude još gora, *Hauptmann* je tu anonimovu rečenicu prije Grafenauera prepričao još površnije. On je napisao: »Nekoliko vremena bijahu dalmatinski Hrvati podložni Francima. No, koliko su ovi bjesnili protiv njih da su hrvatsku dojenčad ubijali i bacali psima!«⁶⁴

Iste godine kad je izašla *Hauptmannova* rasprava štampa i F. Šišić »*Povijest Hrvata u doba narodnih vladara*«⁶⁵ gdje čitamo: »Kroz izvjesno vrijeme Hrvati koji su bili u Dalmaciji, pokoravahu se Francima, no Franci su ih mučili...«,⁶⁶ dakle također samo jedan dio teksta, iako u bilješci citira cijelu rečenicu!⁶⁷ Tako se dogodilo da prvi put cijelu anonimovu rečenicu nalazimo, nimalo slučajno, u najnovijoj raspravi L. Margetića.⁶⁸

Prema tome, nakon što su *Hauptmann* i *Grafenauer* uklonili tobožnji »dodatak« o hrvatskoj podložnosti Francima u staroj domovini, lakše su prihvatili više od sto godina staru teoriju R. Dümmlera⁶⁹ prema kojoj je *Porin* = *Borna*, *Kocil* = *Kadaloh*, a ustanak protiv Franaka diže *Ljudevit Posavski*. Dakako, već je Dümmler morao upozoriti da je podloga tih vijesti bilo »sporočilo ljudske tradicije«, koja je tobože zbog velike starosti bila »pokvarjena«. Ta već je pred sto godina bilo jasno da je *Borna* bio vjeran vazal franački, da je *Kadaloh* umro od groznice, i nije bio ubijen, a da *Ljudevita Posavskog* »tradicija« uopće ne spominje.

Unatoč tome, *Grafenauer* dolazi ponovno u pomoć *Hauptmannu* obarajući se na Šišića koji se u svojim djelima usudio oprijeti vladajućoj teoriji. Šišićeva teorija glasi: *Porga* = *Branimir*, *Kocilis* = *Kocelj*, a borba dalmatinskih Hrvata i njihova pobjeda odnosi se na njihovo uspješno ratovanje protiv *Kocelja*.⁷⁰ *Hauptmann* mu prigovara: vijest Bertinijanskih anala o Karlmanovoj borbi 876. g. protiv Hrvata odnosi se na *Vende*, a ne na *Hrvate*. Drugi Šišićev dokaz uzet iz Ivana Djakona o ratovanju »*Iljka*« ne vrijedi za Franke i najzad vijest iz Leonovih Taktika o Baziljevom pridobivanju Slavena i o oslobođenju domaćih arhonata znači, prema *Hauptmannu*, samo to da je car županstva nadomjestio nasljednim dinastijama.⁷¹ Potpuno uvjeren u točnost svoga mišljenja, *Hauptmann* prerano uzvikuje: »Doklegod pogledaš, ne možeš naći ništa, što bi ikako moglo opravdati vjerovanje, da bi dalmatinski Hrvati za ugasnuća italskih Karolinga zaista trebali biti svoju slobodu izvojevati oružjem u ruci.«⁷² Tako je, prema *Hauptmannovoj* tvrdnji, Šišiću ostao samo — *Kocelj*. No, ni taj argument ne vrijedi, jer je Šišić pogrešno označio *Kocelja* »vodom Franaka u borbi protiv odmetnutih Hrvata«, a nije mogao niti dokazati da je *Kocelj* upravljao Panonskom Hrvatskom.⁷³

Šišić nije ostao dužan *Hauptmannu*. Točku po točku odbija njegove prigovore, jer ga, kako kaže, nisu mogli uvjeriti da nema pravo.⁷⁴ Naročito je prigovaro *Hauptmannu* što se uhvatio za Dümmlerovu identifikaciju *Kocilis* — *Kadaloh* koja se »ima bezuvjetno odbiti kao neozbiljna«. Osim toga, za *Kadaloha* se zna gdje je i kada umro, a za *Kocelja* se ne zna ništa. Dok je 873. g. još živ, između 876—880. g. se spominje kao mrtav. A što je najvažnije, brani se Šišić, anonim tvrdi da je *Kocilin* franački arhont, a to je on i bio, naime, »vazalni panonski knez«. Dakako, ako vodi vojnu na dalmatinske Hrvate, »može se s velikom vjerojatnošću izvoditi da je *Kocelj* još i gospodar u *Panonskoj Hrvatskoj*«. Utoliko više, ima li se na umu da su *Franci* na koje *Konstantin* misli »upravo njemački, a ne galski« *Franci*.⁷⁵ Šišić zatim kao neozbiljan odbija *Hauptmannov* prigovor o tobožnjem *Koceljevu*

⁶⁴ Dolazak, str. 167.

⁶⁵ Zagreb 1925.

⁶⁶ *Povijest Hrvata*, str. 357.

⁶⁷ N. dj., str. 357, bilj. 33.

⁶⁸ *Konstantin Porfirogenet*, str. 8.

⁶⁹ Vprašanje konca, str. 172, bilj. 3.

⁷⁰ *Povijest Hrvata*, str. 317.

⁷¹ Koje su sile hrvatske povijesti odlučivale u vrijeme narodne dinastije. Tomislavov zbornik, Zagreb 1925, str. 167—172.

⁷² N. dj., str. 173.

⁷³ N. mj.

⁷⁴ *Povijest Hrvata*, str. 360, bilj. 33.

⁷⁵ N. dj., str. 358.

»gaženju prošlosti«, i na kraju mu odgovara da Winidi Bertinijanskih anala s kojima Karlman ratuje ne mogu biti ni Česi ni Moravci, kako se to obično uzima, jer je tada, točnije 874. g., »između kneza Svetopluka i Njemačke vladao neprekinuti mir sve do 882«, a još manje »Panonski Hrvati ili Karantanci koji se već odavno nisu micali«.

Grafenauer smatra 1953. g. svojim zadatkom bezuvjetnu obranu Hauptmanna i po svaku cijenu pobijanje Šišića. Pokušava nekim novim »dokazima« pokazati koliko je Šišić tvrdoglavo ustrajao na svojoj pogrešnoj teoriji. Tako, na primjer, na pamet tvrdi da je reforma 827. g. kad su dalmatinski Hrvati podređeni italском kralju »pomenila precej većju mero svobode« od vremena kad su bili »podrejeni furlanskom krajišniku«. ⁷⁶ To dokazuje, tobože, činjenica da je prognanik Gottschalk došao na Trpimirov dvor. Pa kad Grafenauer gradi na takvim, zaista labavim, dokazima, onda mu možemo odmah citirati i *protudokaz* te »veće slobode«: za Trpimira i Branimira datiraju se javni akti još po italškim kraljevima (Lotar i Karlo III), što je formalni dokaz »neslobode« ili vazalske podložnosti. Zato se takvim dokazima ne smijemo služiti protiv Šišića. On je također upotrijebio protiv Šišića Nahtigala koji je »po vsej verjetnosti« dokazal da u imenu Kocla (lat. Cozili) treba gledati oblik imena Kadolah, preuđeseno preko hipokoristikona Kazzo — Kozili. ⁷⁷ Ali, ipak na kraju zaključuje da su »nam od Kotzilisa teoretično odprti obe poti tako h Koclju, kakor h Kadalohu«. Zato se i on prerano poveselio tvrdeći da »su svi momenti, na katere se je pri svoji interpretaciji teksta opirao Šišić« po njegovu »pretresu odpovedali«. ⁷⁸ Zatim iznova izlaže »poglavitne momente, na katere se moremo opreti« i to u 6 točaka. Ali, kako? *Nigdje u svih 6 točaka ni riječi o tom da se anonimova priča odnosi na dalmatinske Hrvate!* ⁷⁹ Ne samo to! U toj Hrvatskoj koja je »polvazalna slovenska kneževina«, ali »notranje popolnoma samostojna«, nema »nikakšnih predstavnika frankovske oblasti, arhontov«, niti frankovske vojske« tako da »nihče med Franki torej ni imel priložnosti, da bi izzival upor dalmatinskih Hrvatov«. Sve same *nedokazane pretpostavke* koje nisu ni posve logične. Ako, naime, anonim izričito tvrdi da su dalmatinski Hrvati ubili franačke namjesnike, onda šutnja izvora o njima nije nikakav protudokaz logičnoj pretpostavci da su zaista od Borne do Branimira oni u Hrvatskoj postojali. Napokon, u čemu se sastojala »poluvazalnost« Hrvata? Zar nisu neke »dajatve« i »vojaška pomoć« ⁸⁰ opravdavali postojanje franačkih činovnika koji su ih ubirali? Ta podsjetimo se podataka rižanskog placita i vojvode Ivana, događaja koji jasno svjedoče kako je izgledala franačka vlast u jednoj zemlji u kojoj su živjeli zajedno Slaveni sa starim gradovima na obali.

Grafenauer nadalje zamjera Šišiću to, što je, kako misli, izmislio hrvatsku borbu protiv Franaka jer Ludovik Njemački i Karlman u borbi za Italiju »niso imeli časa, da bi se mudila s drobticami«, a osim toga je »nemogoče postavljati obsežnejše frankovske pohode proti upornim Hrvatom, do katerih Karlman pred pridobitje Italije tudi ni imel pravic«. ⁸¹ Napokon, Šišićeva je hipoteza nemoguća i zato što 874. g. drži Donju Panoniju »novi grof Gozvin«, ⁸² a od 884. g. pod Bra-

⁷⁶ Vprašanje konca, str. 182.

⁷⁷ N. dj., str. 183.

⁷⁸ N. dj., str. 184.

⁷⁹ To su ovi momenti: 1. okrutnost Franaka prema Hrvatima koja prouzrokuje ustanak; 2. postojanje franačkih arhonta ili vojske u Hrvatskoj; 3. otpor protiv Franaka; 4. pohod franačke vojske pod zapovjedništvom Kadolaha — Kotzilisa (!) protiv Hrvata; 5. početak hrvatske samostalnosti i 6. »obrat« k Rimu, dolazak biskupa od tamo i kristijanizacija (n. dj., str. 184). »Momenti« su sažeti tako da Grafenauer može unutar njih namjestiti sliku Hrvatske i Hrvata kakvu je unaprijed zamislio! Osim toga, ne vjerujem da je iz tih »momentata« slučajno ispao podatak o Porgil! Nadalje je Kotzilisa bez oklijevanja poistovjetio s Kadolahom, iako za to niti sam nema sigurnijih jezičnih analiza, pa ide i dalje i pretvara Kotzilisa u zapovjednika franačke vojske, premda to anonim ne tvrdi. On samo kaže da su Hrvati i Franci ratovali međusobno sedam godina i da su Hrvati na kraju pobijedili. Anonim nije napisao gdje se vodio rat — na kopnu ili na moru! — ali Grafenauer ipak stavlja franačku vojsku pod Kadolaha kako bi mogao tvrditi da se sve zbilo za Borne, iako to ne smije napisati, jer onda ne može ustanak pripisati Ljudevitu Posavskom.

⁸⁰ To tvrdi Grafenauer (n. dj., str. 184).

⁸¹ N. dj., str. 185.

⁸² N. dj., str. 186.

slavom je »regnum inter Dravum et Savum«, što je Grafenaueru dokaz da je »v panonski Hrvatski še vedno polvazalna plemenska kneževina, ne pa fevdalizirana pokrajina«. Ne vodeći uopće računa o tekstu izvora na koji se poziva, tvrdi da je Braslav imao u Panoniji »plemensku vojvodinu«, premda su već davno i Rački i Šišić odlično ocijenili položaj kneza Braslava. Šišić je izričito naglašavao da je on »vjeran i odan vazal franački«. ⁸³ Ipak nakon svega slijedi zaista neobičan zaključak. Premda nema za čitavo IX. st. nijedan podatak o »Panonskoj Hrvatskoj«, ipak smatra da je »ona ostala torej plemenska kneževina v teku vsega 9. stoletja« i nije bila »feudalizirana« kao slovenske pokrajine. ⁸⁴

Na kraju misli Šišić uništiti spočitanjem da se njegovo tumačenje Branimirove politike i povezivanja s Rimom ne može prihvatiti jer su Hrvati tada već imali biskupa, a odavno su bili pokršteni. Prema tome, završava Grafenauer kritiku: nijedna Šišićeva tvrdnja ne stoji, nije mu pošlo za rukom pronaći pravi »historijski okvir« u koji bi mogao staviti analizirani izvor.

Kad je L. Margetić nedavno raspravljao o tim problemima, upao je, kako pokazasmo, u pogrešku koja se Hauptmannu i Grafenaueru nije mogla dogoditi, naime, tražio je Franke kao gospodare Bijelih Hrvata (odnosno odseljenih dalmatinskih Hrvata) u Bijeloj Hrvatskoj krajem VIII. st.!

Što bismo dakle imali prigovoriti Grafenaueru koji se posljednji namjerno vratio na prastaru Dümmlerovu teoriju, premda su predložena u međuvremenu i druga bolja rješenja.

Prije svega to da je *izmislio Panonsku Hrvatsku!* Dapače, vidio ju je kroz cijelo IX. stoljeće! Zatim, isto je tako *izmislio samostalnost Hrvata* nakon 828. g. zato što mu je trebalo za opravdanje staroga mišljenja.

Međutim, već smo upozorili da su rječiti svjedoci franačkog vrhovništva sve do Branimira (uključivši i njega!) podaci o kralju Lotaru u falsificiranoj Trpimirovoj ispravi ⁸⁵ koji izvan svake sumnje upućuju na zaključak da je falsifikator imao pred sobom neku ispravu ili genealogiju hrvatskih vladara i italjskih kraljeva kojom se poslužio i sastavio datum (po običaju privatne isprave na početak protokola). I podatak o »kralju Karlu« (Carolus rex) koji je prema Tomi Arhidjaku vladao u vrijeme »Branimiri ducis Sclauonie« ⁸⁶ može potjecati također iz nekoga javnoga akta iz Branimirova vremena.

Upravo taj podatak o kralju Karlu — to može biti *samo Karlo III Debeli*, a ne *Karlo II Čelavi*, kako tvrdi Grafenauer — franačkom vladaru koji je 879 pošao u Italiju i 12. veljače 881. bio okrunjen za cara — *dragocjen je ključ za razumijevanje ove vijesti o dalmatinskim Hrvatima i o njihovoj borbi za oslobođenje od franačke vlasti!* Budući da je Karlo III, kako spomenusmo, krunjen za cara u početku 881. g., ⁸⁷ podatak kojim se služio Toma mora da je potjecao iz razdoblja između studenoga 879 i veljače 881. g.

A upravo u to razdoblje Karlove talijanske vladavine, dakle prije krunidbe za cara, datira se njegova *obnova ugovora* s duždem *Ursom Particijakom* na koju je upozoravao još i Šišić. »Još u januaru 880. obnovio je dužd Urso Particijak savezni ugovor (*pactum*) s kraljem Karlom III. Debelim u Raveni protiv Slovena. Dužd obećaje doći »ad vestrum solatium cum navali exercitu contra gentes Sclavorum, inimicos scilicet nostros vestrosque in quo potuerimus solatium prestare debeamus absque ulla excusatione«. ⁸⁸ Šišić nije pogriješio kad je u komentaru ovoga ugovora ustvrdio da je mir bio uperen i protiv Hrvata.

Ova obnova ugovora nastavak je na neki način neprijateljstava *hrvatsko-franačkih i hrvatsko-mletačkih* koja su počela 865—866. g. Prema svjedočanstvu Ivana

⁸³ F. Šišić, Povijest Hrvata, str. 396.

⁸⁴ N. dj., str. 188.

⁸⁵ CD I, str. 4: Regnante in Italia piissimo Lothario Francorum rege«.

⁸⁶ F. Rački, Thomas: Historia Salonitana, str. 36.

⁸⁷ O. Grotefend, Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit, Hannover 1935, str. 111.

⁸⁸ Povijest Hrvata, str. 392.

Djakona Urso je, jedva postavljen za dužda, »adversus *Dommagoum Sclavorum principem cum navali expeditione properavit*«. ⁸⁹

U hrvatskoj se historiografiji dosad običavalo ove sukobe svoditi na hrvatsko-mletačka neprijateljstva za Domagoja, premda to Ivan Djakon nigdje izričito ne tvrdi. Uzme li se u obzir činjenica da je prema svjedočanstvu Gottschalka Trpimir pobijedio »narod Grka«, ali i situacija u Bizantu, mogli bismo ovo Domagojevo pljačkanje po Jadranu smatrati nastavkom Trpimirove politike. Ali, ne samo to! *Domagoj se pokreće i protiv italskoga kralja, dakle Franaka, koji tada drže Istru!* Kako Domagojev istup na Jadranu ugrožava i Mlečane, dužd Urso odlazi u obranu svoje »vode«, ali se Domagoj povlači i zatraži mir. Ivan Djakon tvrdi da je dužd primio taoce i tek tada se vratio u Veneciju.

Idućih godina Domagoj ne obnavlja pljačke prije svega zato što na prijestolje u Bizantu dolazi Bazilije I te hrvatski vladar mora čekati novu priliku. Ta se pružila kad je 12. kolovoza 875. g. Ludovik II umro u Veroni. ⁹⁰ Tada »*Sclavorum pessime gentes et Dalmatianorum Ystriensem provinciam depredare ceperunt*«! Opljačkali su četiri istarska grada i očito su namjeravali prijeći dalje prema Veneciji, na što je dužd Urso pošao protiv njih s 30 ladja i sve ih je negdje kod istarske obale pobio. Mletački kroničar dodaje da je taj pomorski sukob značio prekid saveza »*quod inter Sclavos et Veneticos olim fuerat*«. ⁹¹ Prema tome, neprijateljstva između Hrvata i Mlečana počinju 865. i nastavljaju se 875. g. i tek pošto je Domagoj umro (mortuo Domogoi Sclavorum pessimo duce), Urso sklapa mir (*pacem et concordiam*) s Hrvatima (*cum Sclavis*), ali protiv Neretvana ipak vodi mornaricu. ⁹²

Stoga je Grafenauer, *ne poznavajući dovoljno povijest Istre*, prigovarao Šišiću misleći da ovi sukobi nemaju nikakve veze s Francima! No, Domagojeva politika na Jadranu nakon Ludovikove smrti nas ništa ne iznenađuje. Za života italskoga kralja Domagoj je morao kao njegov vazal u borbu pod Bari, što iskorištava Bizant da bi opljačkao njegovu zemlju. Međutim, nakon smrti Ludovika II, Domagoj mijenja politiku i ponovno se od poslušnoga vazala pretvara u morskoga gusara koji *zajedno s Dalmatincima pljačka franačku Istru!*

Domagojeva nova politika — prvi put se hrvatski vladar diže protiv seniora italskoga kralja! — izaziva veliki otpor u Hrvatskoj kojega očito podupire i novi kandidat za prijestolje koji čeka u Konstantinopolu. Ipak, Domagoj se mudrom politikom povezao s dalmatinskim gradovima što mu je, u krajnjoj liniji, omogućilo da vlada do smrti. *Zdeslav nato tjera Domagojeve sinove*. ⁹³ Ivana VIII ništa ne smeta što je Zdeslav bizantski čovjek. On ga upotrebljava kao vezu s Bugarima.

Kad još iste 879. g. »neki Slaven« (quidam Sclavus) po imenu *Brenamir* ubija *Zdeslava* i preuzima njegovu kneževinu, za Hrvate se, kao i u početku Domagojeve vlade, pružala prilika da nastave s *protufranačkom politikom*. Ne iznenađuje nas da je Branimir — *još prije dolaska Karla III u Italiju* — pismeno potražio Ivana VIII uvjeravajući ga u *odanost svoju i čitava svoga naroda!*

Obraćajući se »*svim časnim svećenicima i čitavu narodu*« (omnibus uenerabilibus sacerdotibus et uniuerso populo), ⁹⁴ *Ivan VIII* izričito naglašava kako mu je Branimir pisao da su oni, dakle svećenstvo i narod, odani sv. Petru i njemu. Nije odveć iskren kad ih pozdravlja kao tobožnje »povratnike« svetoj rimskoj crkvi jer žele *njegov blagoslov!* Zato ih i prima očinskom ljubavlju i apostolskom će ih blagosti uvijek zaštitivati, ali tek budu li održali i *obećanje* koje su mu dali! Neka dakle budu »*fideles deo et sancto Petro*«, a on ih je zajedno s njihovim vladarom blagoslovio i preporučio Bogu.

⁸⁹ F. Rački, Documenta, str. 364.

⁹⁰ Documenta, str. 365.

⁹¹ Documenta, str. 366.

⁹² Documenta, str. 366.

⁹³ Documenta, str. 373.

⁹⁴ CD I, str. 13.

Istoga dana, to jest 7. V. 879. *Ivan VIII* šalje još dva pisma: jedno *Branimiru*,⁹⁵ drugo njegovu *biskupu Teodoziju*.⁹⁶ I Branimira pozdravlja kao najdražeg sina i blagoslivlje ga kako bi mogao lakše pobijediti vidljive i nevidljive neprijatelje i pobunjenike. Naravno i zato da bi mogao uspješno vladati.

Već adresa koju *Ivan VIII* šalje biskupu *Teodoziju* odaje papinska shvaćanja i namjere. Premda je *akvilejski patrijarh već posvetio Teodozija za ninskoga biskupa*, papa ga sad oslovljava kao »izabranog biskupa svete ninske crkve« (Theodosio, uenerabili diacono et electo sancte ecclesie nonensis)! Papa se dakako veseli da se na njega obratio, ali neka se ne usudi bilo gdje drugdje primiti sveto biskupsko posvećenje! Smije to primiti samo od apostolske stolice odakle su — tobože — i njegovi predšasnici primali posvećenje. Biskupsko posvećenje smije primiti samo od rimske crkve »que caput est et magistra omnium ecclesiarum dei«.

Prema tome, *Ivan VIII*, prvi papa koji sanja o primatu rimske crkve nad svim crkvama zapadnoga kršćanstva *ne priznaje već potvrđenog biskupa Teodozija* u Hrvatskoj zato što *ga on nije posvetio!* Nema sumnje da je *Ivan VIII* toliko ljut na *Teodozija* zato što mu je bilo jasno da je u Hrvatsku došao prekasno. To pokazuju kasnija pisma *Stjepana VI* i *akvilejskom patrijarhu Walbertu*,⁹⁷ ali i samom *Teodoziju*.⁹⁸ Kolebajući između Rima i Akvileje, *Teodozije* se radije osigurao ondje gdje je bio priznat i čašćen, što nije požalio. Jer on će nešto kasnije uz dopuštenje istoga metropolite primiti ne samo obnovljenu salonitansku, nego i splitsku biskupiju. Na kraju *Stjepanu VI* ne preostaje drugo već *Teodozija* poziva neka dođe u Rim — *po palij*!⁹⁹

Čitava ova opsežna *Ivanova* »korespondencija« divno potvrđuje anonimovu priču koju su njemu negdje sedamdesetak godina kasnije ispričali u Hrvatskoj. Borba i neprijateljstva odnosno »otpad« od Franaka počinje s Domagojem i traje i nakon *Branimirova* povezivanja s Rimom, po svoj prilici, sve do kraja *Ivanova* pontifikata.¹⁰⁰ U svakom slučaju, *Branimir* još priznaje *Karla III* kao italiskog kralja za svoga seniora. Ali, ta je vazalna podložnost samo formalna, jer je *Ivan VIII* prvi rimski biskup koji se nije brinuo samo za crkvene stvari! On je priznao hrvatskom vladaru — i *zemaljsku vlast* (principatum terrenum).¹⁰¹ To je ta *nezavisnost i samostalnost* o kojoj su toliko pričali u Hrvatskoj u X. st. želeći, po svoj prilici, izbjeći da bizantski dvor povrijede *istinitim priznanjem* kako je *Branimir* postigao samostalnost i na taj način što je *uklonio bizantskog kandidata!* Razumije se da *Branimir*, kojemu je 879. g. papa više nego potreban, obećaje sve: njegov će se narod zakleti na vjernost papi, a ninski će biskup doći na posvećenje u Rim. Stoga će *Ivan VIII*, negdje oko 880. g., razočaran što su ga Hrvati prevarili, poručiti: »Melius est uotum non uouere, quam post uotum promissa non implere«!¹⁰²

Uostalom, hrvatski računi nisu bili loši. Jer kad car Konstantin u DAI u 31. poglavlju priča o pokrštenju, onda, vjerojatno, ne bez osnove, tvrdi da su Hrvati iz Rima dobili i *-arhiepiskopa*!¹⁰³ Nije li onda *Stjepan VI* ipak poslao *Teodoziju* palij?

Tako nam je ipak, vjerujemo, pošlo za rukom pronaći *historijski okvir* u koji smo mogli smjestiti *hrvatsku priču o borbi protiv Franaka, o osamostaljenju i najzad pokrštenju*. Neće biti nikakve sumnje da je priča prije nego što je poslana na carski dvor u Hrvatskoj — *prerađena*. Prije svega, zbog *Zdeslava*. Ali, sačuvana je jezgra: dodir *Ivana VIII* s Hrvatima, veza koja je u X. st. dobila na značenju u prvom redu zato što je i Rim priznao hrvatsku crkvu. A ne valja zaboraviti da je priča poslana iz Hrvatske nakon splitskih sabora, nakon kojih su Hrvati, oštećeni, imali dovoljno razloga za precjenjivanje papinske uloge u Hrvatskoj za *Branimira*.

⁹⁵ CD I, str. 14.

⁹⁶ CD I, str. 15—16.

⁹⁷ CD I, str. 19—20.

⁹⁸ CD I, str. 20—21.

⁹⁹ CD I, str. 21—22.

¹⁰⁰ Do 15. prosinca 882.

¹⁰¹ CD I, str. 15.

¹⁰² CD I, str. 19.

¹⁰³ Viz. izvori II, str. 40—41.

Stoga nas baš mnogo ne smeta što u toj priči o borbi protiv Franaka nismo našli ubijenog arhonta Kocila. *Možda je to zaista Kocelj*, ta on jest donjopanonski knez, a hrvatska borba protiv Franaka — koja, dakako, u priči dobiva *legendarni broj godina, sedam* — počela je već za Domagoja.

U svakom slučaju, ako i ostavimo problem Kocelja otvorenim Šišićevu smo teoriju učvrstili tako jakim dokazima da će se jedva moći ponovno rušiti. Jer »protivnici« su *izmislili* sve: najprije Panonsku Hrvatsku, zatim Panonske Hrvate i njihovu tobožnju borbu za oslobođenje. Kao da to nije bilo dosta, od Panonskih se Hrvata »prešlo« na dalmatinske Hrvate i posudio njihov, dalmatinsko-hrvatski knez Borna, te na kraju i Kadaloh je morao biti ubijen da bi ta borba izgledala uvjerljivija.

Nije li, dakle, Šišić bio na pravom putu kad je upozoravao da podgrijavana Dümmlerova teorija o hrvatskom ustanku za Borne i Ljudevita Posavskog zaista nema smisla. No, dok se Dümmleru moglo za neke netočnosti još i oprostiti, Hauptmann i Grafenauer ih nisu smjeli ponoviti. Ta obojica su ustrajala na netočnim prikazima razvitka hrvatske crkve i kneževine kako bi lakše mogli »ukloniti« Šišića. Ponovna analiza izvora im nije dala pravo.

Možda ima ovo raspravljanje i jednu pouku: nije li se bolje uputiti u ispitivanje historijskih izvora s manje hvale o dobrom poznavanju klasičnih jezika, a s mnogo više poznavanja historijskih činjenica? Tada se ne bi moglo dogoditi da se postojanje jedne pokrajine »ab immemorabili« dokazuje tek jednim — *imperfe-
tom!*¹⁰⁴

Zusammenfassung

ÜBER DIE PROBLEME DER URHEIMAT, ANKUNFT UND CHRISTIANISIERUNG DER DALMATIENKROATEN

Nada Klaić

Die Autorin behandelt wieder die Probleme der Urheimat, Ankunft und Christianisierung der Dalmatienkroaten vor allem darum, weil sie die neueste Theorie von L. Margetić annimmt, daß die Kroaten am Anfang des IX. Jhs. nach Dalmatien angekommen sind. Sie analysiert wiederum alle Informationen über die Kroaten im Werk De administrando imperio und kommt zum Beschluß, daß aus dem 30. Kapitel des Werkes eines Anonymus dringend alles zu verwerfen ist, was er vom Kaiser Konstantin übernommen hat, also: die Darstellung der Ankunft der Kroaten zur Zeit Heraklites, ihres Kampfes mit den Avaren und ihr Untertansverhältnis zu den byzantinischen Kaisern. So bleibt im 30. Kapitel diejenige *wahrhafte Geschichte*, die der Anonymus von den Kroaten im X. Jh. bekommen hat: sie sind aus dem fränkischen Karantanien gekommen, sie haben auch in Dalmatien die Macht der Franken anerkannt, trotzdem sind sie den Kampf mit ihnen angefangen und waren dabei erfolgreich, sie wurden selbstständig und haben die Christianisierung aus Rom akzeptiert. So kehrt sich die Autorin hinsichtlich des Kampfes gegen den Franken und der Christianisierung auf die alte Theorie von Šišić zurück und schätzt, daß die Kroaten ihren Kampf gegen den Franken zur Zeit Domagojs anfangen und zur Zeit Branimirs endeten. Branimir war der erste kroatische Herrscher, der sich mit Rom verbunden hat und die Bekräftigung der »Staatsmacht« bekommen hat. In Kroatien im X. Jh. hat man das mit Recht als politische Verselbstständigung angesehen.

¹⁰⁴ M. Suić, Ocjena, str. 94 i 95. Suić podučava Margetića kako nije dobro shvatio tekst izvora kad je napisao da je arhont Posavske Hrvatske bio samostalan, jer u izvoru stoji »diapempomenon«, to »onda znači da je arhont Hrvatske primao poslanstvo (s darovima) samo od arhonta posavske Hrvatske i ni od koga drugoga«. Suić se dalje napreže da dokaže i položaj spomenutog arhonta i njegov odnos prema dalmatinskim Hrvatima, ali to čini isključivo jezičnom analizom teksta te mu na žalost ne pada na pamet da bi mu bila prva dužnost dokazati da taj arhont u kraju kamo ga on stavlja *doista* postojil! Da je to učinio, ili da je bar analizirao samostalno cjeloviti anonimov tekst, došao bi, pretpostavljam, do sličnih rezultata kao i mi, naime, da su ti »Posavski Hrvati« stvarno — karantanski Hrvati. Jer nema sumnje da su karantanski Hrvati imali svog arhonta! Stoga je, mislim, Suić mogao mirno ostaviti Margetićev prijevod o samostalnom arhontu, jer ga obojica i tako nisu uspjela pronaći!